

Йонко Бонов

ХРИСТИЯНСКАТА ВЯРА И ЦЕННОСТИ

в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин

Abstract: Yonko Bonov, *The Christian Faith and Values in the Works of Yordan Yovkov and Elin Pelin*.

This paper is dedicated to the works of Professor Archimandrite Evtimiy Sapundzhiev. Are Bulgarian poets and writers negative toward religion? Professor Sapundzhiev answers categorically that Bulgarian writers not only do not deny religion but actively support the Church and act as apologists for the Christian faith. Our study follows this assertion. In this vein, our goal is to demonstrate that two classics of Bulgarian literature, Yordan Yovkov and Elin Pelin, affirm their Christian faith and the values that also accompany the moral life of the Bulgarian people through their work.

Keywords: *Systematic Theology, Apologetics, Christian Faith, Christian Values, Modern Literature, Orthodox Theology in Bulgaria*

За двамата автори, изтъкнати и даровити представители на новата българска литература, които с основание са включени във всички учебно-образователни степени в училище, е писано немалко. Те са забелязани още от най-авторитетните техни съвременни литературни критици като Николай Райнов¹, Д. Б. Митов², Иван Богданов³, Иван Мешеков⁴, Петко Тихолов⁵, Георги Константинов⁶ Михаил Арнаудов⁷, Петър Динеков⁸ и др., които им посвещават отзиви, рецензии, анализи по повод на техни новоизлезли книги. Очевидното художествено

¹ Райнов, Н. *Вечното в нашата литература, Български класици, свободни беседи*. София: Стоян Атанасов, 1941, т. 8–9.

² Митов, Д. Б. *Белетристи. А. Страшимиров, Елин Пелин, Йордан Йовков*. София: Вазова задруга, акционерно дружество, 1939.

³ Богданов, Ив. *Елин Пелин художник на българското село*. София: Нар. просвета, 1964.

⁴ Мешеков, Ив. *Есета, статии, студии, рецензии*. София: Български писател, 1989.

⁵ Тихолов, П. *Елин Пелин – интервюта и разговори*. София: Наука и изкуство, 1959.

⁶ Константинов Г. *Нова българска литература*, ч. 2, София, 1943.

⁷ Арнаудов, М. *Българска мисъл* 7 (1941), с. 366, 367.

⁸ Динеков, П. „Аз, ти, той“. *Златорог* 1 (1937), с. 34, 35.

майсторство на Йордан Йовков и Елин Пелин е открито и през годините на социализма. За тях пишат очерци, монографии и статии Кръстьо Генов⁹, Манон Драгостинова¹⁰, Петър Пондев¹¹, Симеон Султанов¹², Иван Сарандев¹³ Искра Панова¹⁴, Спиридон Казанджиев¹⁵, Иван Сестримски¹⁶, Тончо Жечев¹⁷, Иван Радев¹⁸, Добрин Добрев¹⁹, Татяна Ичевска²⁰, Милена Кирова²¹ и редица други автори. Разбира се, голяма част от тези писания са в духа на идеологическата конюнктура и на управляващата атеистична партийна система от втората половина на ХХ в. Съществува явен стремеж на социалистическата литературна критика Йордан Йовков и Елин Пелин да бъдат присвоени и вкарани в партийноидеологическа схема. Този вид тенденциозна партийна аналитичност и оценъчност влияе до ден днешен върху изучаването на двамата автори в училище. Анализите на именити представители на такава директно атеистична критика се изучават и следват все още. В тази връзка през социалистическото минало част от значимото творчество на двамата класици на нашата литература беше игнорирано, премълчавано, подценявано, отдавано на удобно забвение. Литературната критика от времето на социализма се опитваше настойчиво да пришие тяхното творчество към своята атеистична партийност и да го побере в рамката на своя идеологически калъп: „Но Елин Пелин с жизнената правда на своето творчество и с

⁹ Генов, Кр. *Елин Пелин живот и творчество*. София: БАН, 1956.

¹⁰ Драгостинова, М. *За реализма в творчеството на Елин Пелин*. София: Наука и изкуство, 1964.

¹¹ Пондев, П. *Майстори на разказа Елин Пелин, Йордан Йовков*. София: Български писател, 1962.

¹² Султанов, С. *Йовков и неговият свят*. София: Български писател, 1977.

¹³ Сарандев, Ив. *Йордан Йовков жизнен и творчески път 1880–1937*. София: Отечество фронт, 1986.

¹⁴ Панова, И. Вазов, *Елин Пелин, Йовков – майстори на разказа*. София: Народна просвета, 1988.

¹⁵ Казанджиев, Сп. *Срещи и разговори с Йордан Йовков*. София: Български писател, 1960.

¹⁶ Сестримски, Ив. *Елин Пелин*. София: Отечество, 1978.

¹⁷ Жечев, Т. *Въведение в новата българска литература*. София: Просвета, 1995.

¹⁸ Радев, Ив. *Библията и българската литература XIX–XX век*. В. Търново: Абагар, 1999.

¹⁹ Добрев, Д. *Поетика на Йовковия разказ*. Шумен: Глаукс, 1993.

²⁰ Ичевска, Т. *Библейското слово у Йовков*. София: Издателство „Фабер“, 2003.

²¹ Кирова, М. *Йордан Йовков – митове и митология*. София: Полис, 2001.

голямото си реалистично изкуство обективно още с първите си значителни творби беше се свързал завинаги със социализма²².

От друга страна, Петър Пондев определя Елин Пелин като писател с „дребнобуржоазни възгледи“ и с „неизживени дребнобуржоазни илюзии“²³. Същевременно П. Пондев пише със снизхождение за него: „Сега на нас е известно, че по отношение на своя мироглед Елин Пелин стоеше твърде далече от оная висота, на която се намираще социалистическата мисъл...“²⁴ На няколко места в книгата си П. Пондев прави паралели между творчеството на двамата писатели, които също са в услуга на тогавашната идеология: „И затова, ако Елин Пелин в непосредственото изображение на социалното неравенство и социалните неправди на селото се издига до безпощаден изобличител на капиталистическата действителност, Йовков чрез изобразяване на народното страдание се изправя като неин неумолим обвинител.“²⁵ Воден от своята политическа конюнктура, П. Пондев дава съвсем деформирана оценка за произведения на Йордан Йовков: „В „Жетварят“²⁶ и в „Чифликът край границата“²⁷ проличават очебийно творческите недъзи у Йордан Йовков – дребнобуржоазните корени на нравствения му утопизъм и на неговите примирителски възгледи върху обществото. В „Жетварят“ обаче наред с цялата фалшива, изкуствена линия в развитието на главния герой, наред със спекулациите върху религиозните представи у народа и изопаченото изображение на социалните борби Йовков показва и познатата сила на своето реалистично виждане.“²⁸ Онова, на което обръща внимание П. Пондев в повестта „Жетварят“ са нарисуваните „ярки и незабравими образи на трудови хора от народа“ и „вълнуващи картини на селското тегло“...

Безспорно тези оценки, обслужващи комунистическата идеология от онова време, са изкривени и са далече от един наистина задъл-

²² Пондев, П. *Цит. съч.*, с. 78.

²³ *Пак там*, с. 69.

²⁴ *Пак там*, с. 76.

²⁵ *Пак там*, с. 261.

²⁶ Йовков, Й. *Събрани съчинения*, т. 4. София: Български писател, 1977, с. 5.

²⁷ *Пак там*, с. 183.

²⁸ Пондев, П. *Цит. съч.*, 273–274.

бочен анализ върху творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Затова се налага сериозна ревизия и разграничаване от схемата на всякаква партийна идеологичност, нов прочит на двамата писатели и преосмисляне на тяхното литературно наследство.

В нашето изследване имаме за цел да направим проучване, освободено от класово-партийни квалификации, с последователна богословска аргументация, за да се доближим максимално до християнското светоусещане на двамата писатели и чрез трансцендентална редукция да потърсим духовните измерения на характерните художествени образи в литературното творчество на двамата автори.

В наше време интересът към тези ненадминати разказвачи продължава от страна на литературните изследователи. Някои литературатори вече съизмерят струящото се хуманно звучене от Йовковото творчество и посланията на неговите герои с библейското слово, потърсиха съизмерими мотиви между някои негови произведения с текстове от Свещеното Писание. Сред тези изследователи са Иван Радев²⁹, Татяна Ичевска³⁰ и др.

Въпреки всички тези усилия, можем да заявим категорично, че има дълбоки празнини и широко поле за работа за анализиране на творчеството на двамата автори. Най-напред искам да отбележа, че анализирането изобщо в съпоставителен план между Елин Пелин и Йордан Йовков е твърде сложна задача. Общо взето, критиците, писали за двамата, ги разглеждат поотделно, без да се търси някаква задълбочена съпоставимост. Единствено Искра Панова прави това, и то в чисто литературоведски план, проучвайки и съпоставяйки структурата, изграждането на композицията, мястото и ролята на пейзажността, формирането на героите и др. в своята книга с първо издание през 1967 г.³¹ Нейната книга е стойностна, написана е с професионална наблюдателност и вещина на хубав, достъпен за широката общественост език.

Нашата тема ни насочва обаче към едно ново, далеч недостатъчно изследвано русло, към което все още не е проявявано внима-

²⁹ Вж. Радев, Ив. *Цит. сбч.*

³⁰ вж. Ичевска, Т. *Цит. сбч.*

³¹ Вж. Панова, И. *Цит. сбч.*

ние – изконната християнска вяра – неизменна и най-важна спътница в нелекото ежедневие на българина, и ценностите, които тази вяра формира у него, които определят неговия характер според художественото слово на Йордан Йовков и Елин Пелин, анализирано в съпоставителен, предимно богословски план.

Избраната тема изисква продължителна и системна работа. Още в началните години като писатели към тяхното творчество има голям интерес както сред широката общественост, така и сред литературните критици. Всяка новоизлязла от печат тяхна книга е повод за отзиви, рецензии, студии, очерци. Интересът към тях, определени като класици на българското слово, продължава до ден днешен. Това означава, че от началото на двадесети век е натрупана значителна литературнокритическа библиография. Нейното проучване и овладяване изисква системна работа. Целта е да се изведе онзи екстракт от тази аналитична книжнина, който ще бъде полезен, за да предложим богословски ракурс и да проследим как се вписват християнската вяра и духовните ценности в белетристиката на Елин Пелин и Йордан Йовков, като се погледне в сравнителен план общото и различното в богатата тоналност на техния художествен рисунък. Без съмнение от това вековно литературнокритическо натрупване върху тяхното художествено наследство „работното поле се разширява“ по нашата тема, както би се изразил Умберто Еко³². Това задължава, но, от друга страна, то носи благоприятен, дори богат, градивен материал, който е полезен за укрепването на конструкцията на изследването, чрез което се стремим да направим задълбочен разрез в благодатната почва на Православието и българската художествена литература.

Известно е становището както на историка на българската литература Боян Пенев, изказано през първата половина на XX век, така и на талантливия ни поет Атанас Далчев, че нашите поети и писатели нямат интерес към религиозно-философски размишления и мотиви. „Ние нямаме религиозна лирика, макар да се срещат в нашата поезия религиозни мотиви. В своето 50–60-годишно съществуване българската литература не е дала нито един лиричен или епичен поет, в чието творчество главна ос да е идеята за бога, както у Достоевски или

³² Еко, У. *Как се пише дипломна работа*. София: ИК „Александър Панов“, 1999, с. 38.

Р. М. Рилке.³³ Смисълът на нашата тема е да изтъкнем, съпоставяйки Елин Пелин и Йордан Йовков, че тези наблюдения са повърхностни и те не отразяват обективно реалния творчески процес на нашите двама големи писатели.

Искаме да обърнем внимание, че идеята за настоящата работа е почерпана от активната позиция на нашия достоен апологет и учител архимандрит Евтимий Сапунджиев. Определяща по въпроса е неговата основополагаща студия „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели?“³⁴ В нея той отбелязва нашите най-талантливи творци на словото за своето време, спирайки се на отделни техни творби, като си служи с множество цитати в подкрепа на своята мисъл, като обосновава и доказва, че нашите поети и писатели не само че не са отрицатели на религията чрез творчеството си, но, напротив, самите те са достойни апологети и ценни помощници в безспирния процес по укрепването във вярата на човешката душа. В редицата на тези достойни имена той поставя и Елин Пелин, а на Йордан Йовков той отделя специално място, като цитира пространна част от неговите творби, за да ни напомни сякаш, че Господ може да бъде преживян не само чрез пряко изучаване на вероучение например, но и чрез вълнението, сълзите, а понякога чрез художествен щрих, направен с чувство за хумор, както е при Елин Пелин, или с няколко думи да предаде убедителен художествено-психологически портрет на героя, както го прави Йордан Йовков. Архимандрит Евтимий Сапунджиев познава добре българската литература. Години наред той е редактор в списание „Зов“ – през втората половина на 20–те и първата половина на 30–те г. на XX в. Редакцията на списанието е в сградата на Богословския факултет. Изданието, както е отбелязано под главата му, е „Религиозно списание за православната гимназиална и университетска младеж. Орган на Съюза на православните християнски дружества на учащата се младеж в България“. В това издание намират място стихотворни и белетристични творби буквално от нашите най-добри

³³ Далчев, Ат. „Религиозното чувство в българската лирика“. *Философски преглед*, 1. (1929), 405–411.

³⁴ Сапунджиев архим., Е. *Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели? Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*, т. 19., 3, 1941/1942, 1942, 3–40.

творци в областта на словото.

Водени от доверието на нашия изтъкнат духовник и апологет към родните писатели, целта ни е да проследим паралелно християнската вяра, вкоренена в душевността на българина и мотивираща го за живот в творчеството на Йовков и Елин Пелин – двама хем близки по пресъздаваните от тях социална среда, теми, герои, мотиви... и същевременно толкова различни самите те като характери и световусещане, а в същото време чрез личното си творчество толкова ревностни по своему апологети на вярата.

Чрез изследването по темата задачата е да се обърне внимание, че тези двама творци създават обективни и човешки художествени светове, в които вярата е неизменен спътник в живота и в преживяванията на героите. Надяваме се това да постигнем чрез задълбочен богословско-апологетичен прочит.

Предмет на изследването ще бъде цялото творчество на Елин Пелин и Йордан Йовков. Ще бъдат използвани литературни анализи, правени през различни периоди – от техни съвременници, както и по-късни изследвания, третиращи различни теми, свързани с техните произведения.

Ще прилагаме метода на сравнителния анализ, както и всички други методи, характерни за християнската апологетика, за да бъде изяснено как присъства в творчеството на двамата писатели християнската вяра – пряко или опосредствено чрез мислите, психологическите състояния и постъпките на героите.

Във връзка със структурирането на нашето изследване сме убедени, че е важно да се обърне внимание на всеки детайл от композицията на което и да било произведение на двамата автори. Характерна част в техните разкази е пейзажното описание. В творбите на Елин Пелин храмът, селската църква, е неизменна част от този пейзаж. Мястото на храма в описанията на Йордан Йовков също е част от общата тема. Отделен акцент от разработката може да бъде разглеждането на пейзажните описания в разказите им като прозорец към естественото Божие откровение. Природата като отворена книга, в която се говори за Бога. Богословският подход при реализирането на тази задача изисква бъде използвана подходяща апологетическа

литература.

Съществена част по темата е прилагането на един от основните въпроси в апологетиката – отношението между вярата и разума. Бихме потърсили приложението на тази зависимост в съпоставителен план в творбите на двамата писатели. Част от разказите на Елин Пелин са определяни като осмиващи духовенството ни. Вероятно неподправеното чувство за хумор на писателя е допринесло за такава представа. Един нов прочит от позициите на апологетиката ни помага да преоткрием Елин Пелин и да забележим, че под пласт на анекдотичността и непосредствения хумор се откроява зрялото съзнание на твореца за мястото на вярата в живота на селянина и за отговорната мисия на духовенството, което, както и самият писател, е част от българското село, за духовните братя, които понякога също са изкушени за слабости и греховност.

Добре е да се припомнят посочените от архимандрит Евтимий Сапунджиев гнезда на съмнения във вярата и да се проследи как някои от тях са интерпретирани в произведенията на Йордан Йовков и Елин Пелин в съпоставителен план:

1. Крайният интелектуализъм.
2. Крайният индивидуализъм.
3. Крайният естетизъм.
4. Грехът и греховните настроения.
5. Страданието и неправдите в живота.
6. Съмненията, които произтичат от житейските съвкупности.
7. Слабата евангелска проповед.
8. Неживеенето според вярата³⁵.

В изследването ни бихме желали да отделим специално място на духовенството в амплитудните граници между греха и човешката нравственост и величие. Тук биха могли да се разграничат и съпоставят достатъчно ясно стилистичните особености, литературните щрихи, колоритните краски, типични за двамата автори.

Руският религиозен философ Николай Бердяев отбелязва: „Християнството не е само вяра в Бога, но и вяра в човека, във въз-

³⁵ Сапунджиев архим., Е. Гнезда на съмнения във вярата. *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет* 18., 2, 1941–1942, 1942, 3–34.

можностите за разкриването на божественото в човека³⁶. Тази корелация е интересно да бъде проследена и анализирана в паралелен анализ между произведенията на Йордан Йовков и Елин Пелин. Вярата в човека, в неговата нравствена същност, насочена да твори добро е израз на християнската вяра, спрямо която непосредствено или опосредствено живеят и постъпват хората. Тя е онази същност, която допринася посланията на героите на двамата разглеждани автори да превъзмогнат конкретно националните граници и да добият общочовешки смисъл.

Тук е мястото да се потърси връзката в творчеството на двамата разказвачи между свръхестественото и света на емпирически естественото, отношението между етичното и религиозното, прякото или косвеното въздействие на християнската символика и изкуство върху светогледа и постъпките на героите.

Вярата в Бога е основен съзидателен фактор, определящ взаимоотношенията между литературните герои на двамата писатели. Разглежданата тема е редно да се проследи като отделна част у двамата автори и да се съпостави как чрез събитийността в сюжетите и чрез героите са интерпретирани основни догматични истини, най-важната от които е триадологичният догмат.

Необходимо е да бъдат проследени и обособени основните есхатологични мотиви в структурата на произведенията като част от идейно-художествения свят, спецификата на тяхното създаване у единия и у другия писател.

Изобщо в разработването на темата богословският анализ трябва да бъде доминиращ, а литературоведческият материал, който ще използваме, трябва да допълва и да подпомага този замисъл.

Християнската вяра и човешките нравствени ценности са в неразривно единство – това е основният извод, който се налага при разглеждането на творчеството на двамата наши майстори на художественото слово. В края на краищата достигахме до безспорно положителното отношение не само на Йордан Йовков и Елин Пелин, но и изобщо на българските творци към религията, формулирано от архимандрит Евтимий Сапунджиев в няколко точки:

³⁶ Бердяев, Н. „Мисли“. <https://www.crossroadbg.com/nikolai-berdjev.html>, 14.02.2022.

- а) Признаване на потребност от религия и от вяра в личен Бог, като основа на личния и на обществения напредък.
- б) Признаване на положителното отношение на православната вяра за напредъка на българския народ.
- в) Преклонение и послушание пред християнския морал и пред личността на Христа.
- г) Преклонение и послушание пред църковното учение и традиция, без непосредствено занимаване с тях.
- д) Признаци на лична религиозност в православен смисъл без непосредствено занимание с нея.
- е) Изразяване на православната вяра и учение чрез поезията³⁷.

Разглеждайки християнските възгледи и ценности на Йордан Йовков и Елин Пелин, навлизаме в направлението „православие и художествена литература“, което налага апологетичен анализ и изисква добра подготовка в сферата на теологията и на литературата. Както изтъкнахме по-горе, образецът, който трябва да се следва и развива, е студията на архимандрит Евтимий Сапунджиев „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели?“

В това направление работи и апологетът, Димо Пенков. Показателен е неговият труд „Религиозни аспекти в творчеството на Иван Вазов и Стоян Михайловски“. В заключителната част на своето изследване Пенков обобщава: „Влиянието на Свещеното Писание върху новата българска литература по посока на идеите, сюжетните мотиви, образността и повествователните конструкции е почти необозримо, но като цяло е свързано с процеса на преосмисляне на библейските текстове и интерпретиране на техните послания в една нова естетическа система. Тъй като този процес е продължителен, не би могло да се определи с хронологическа точност кога в литературата на Българското възраждане се променя функцията на библейското слово – от канонично, свещено за книжовниците от Средновековието то се превръща в текст, провокиращ разнопосочни художествени изяви на писателите от една по-късна епоха. Творците на културни ценности постоянно се обръщат към Словото Божие като източник за обновле-

³⁷ Сапунджиев архим, Е. Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели? *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*, 19, 1941–1942.

нието на живота. Търсенето на смисъла на живота, духовното осмисляне на човешкото съществуване винаги са били сред най-важните проблеми на битието³⁸.

Следвайки темата „Православие и литература“, не можем да не отбележим последователната изследователска работа и традицията, която утвърждават руските богослови. Показателен е шестомникът на професор доктор Михаил Дунаев, озаглавен „Православие и руска литература“³⁹, който е пример и стимул за нови изследвания, проследяващи и анализиращи мястото на християнската вяра в творчеството на значимите български писатели.

С образците на руската литература израстват и двамата наши класици на българското слово. А православната вяра е неизменна спътница по един или друг начин в словесността на всеки един от големите руски творци. Редом с Ботев, Каравелов, Вазов Елин Пелин четат Достоевски, Лев Толстой, Тургенев, Чехов, Горки⁴⁰. Младият, прощаващ в писателското поприще Йордан Йовков четат Вазов, Елин Пелин, Пенчо Славейков, но също на свой ред се вълнува и живее с книгите на Тургенев, Достоевски, Гогол, Лермонтов, Некрасов, Белински, Чехов, Гаршин, Толстой, Арцибашев⁴¹.

Следвайки тези постановки, се надяваме в работата по темата да открием основните истини на християнската вяра и свързаните с нея морални ценности в човешките отношения осмислени, преживени и пресъздадени в словесното изкуство на Йордан Йовков и Елин Пелин. В редица случаи тези ценности не са директно декларирани, а са втъкани характера и речевото поведение на героите, в датировки и имена на събития (християнски празници), в символни числа от Новия завет или подтекстуално. Изясняването и интерпретацията на подобни детайли и мотиви биха разкрили същностното наличие на християнски ценности в личностната нагласа и творческите постижения на двамата автори.

³⁸ Пенков, Д. *Религиозни аспекти в творчеството на Иван Вазов и Стоян Михайловски*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 109.

³⁹ Дунаев, М. *Православие и руская литература, учебно пособие за духовните семинарии*. Москва: Московская духовная академия, 2009.

⁴⁰ Генов, Кр. *Цит. съч.*, с. 32, 50, 60.

⁴¹ Сарандев, Ив. *Цит. съч.*, с. 94, 95.

Важно е да се отбележи освен положителното отношение на двамата писатели към религията, но и религията като основен фактор за оформянето на техния мироглед и художествен стил. Християнската вяра, която мотивира проявяването на нравствените ценности като основни ориентири в живота както на българския писател, така и на българския народ.